

КЛАСИФІКАЦІЯ «МЕРТВИХ МІСТ» ЯК ОБ'ЄКТІВ СУЧАСНОГО ТУРИЗМУ

Постановка проблеми. Сьогодні зі змінами суспільного життя населення світу змінюються і потреби у виборі місця і часу відпочинку. Народи різних країн віддають перевагу тим чи іншим видам відпочинку [1]. Але у багатьох з них з'явилася потреба в отриманні нових емоцій, які до недавнього часу були людству недоступні з об'єктивних чи суб'єктивних причин. Певні верстви населення мають бажання відвідувати так названі «мертві міста», яких на планеті Земля сотні, а можливо і тисячі.

Вони розташовані по всьому світу. Деякі зовсім молоді, а деяким тисячі років. Багато з них є відомими на весь світ і їх відвідує величезна кількість туристів, а деякі з них люди минають, чи не хочуть відвідувати за будь-яких обставин. «Мертві міста» лякають і водночас притягують, розповідаючи і зберігаючи таємниці своїх колишніх мешканців. Наприклад, відвідування Гізи вже давно стало традицією для туристів, які подорожують до Єгипту, а відвідування міста мертвих Каїру для більшої частини туристів – загадка, здивування та невідомість, оскільки для цивілізованих людей побачити місце проживання живих людей у склепах разом з покійниками – це шок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження наукових публікацій з даної тематики безрезультативні, оскільки даний вид діяльності досі не вважався як вид туристичної діяльності, а «мертві міста» як об'єкти туризму вважалися недопустимими для показу та включення їх до складу турів для загального кола туристів. Жодної офіційної статистичної звітності в Україні щодо складу туристів, потоків, напрямків діяльності немає, невідомі також усі економічні складові, що аналізують результати відвідування «мертвих міст». Сьогодні існують лише багаточисельні журналістські публікації та телевізійні програми, але їх неможна віднести до наукових [2,3].

Існують окремі праці та статті українських науковців, у яких досліджені окремі питання існування та розвитку місць трагедій, катастроф, дослідження місць поховань та окремих особистостей, «мертвих місць» тощо [4]. Але в жодній праці вітчизняних науковців не використовується термінологія щодо «мертвих місць» та «темного» туризму, до складової якого слід відносити змістовну складову «зниклих міст» як об'єктів туризму.

Ми вважаємо, що відвідування «мертвих міст» слід віднести до «темного» («похмурого») туризму, оскільки, відвідуючи їх, турист стикається з місцями захоронень, катастроф, стихійних лих та масових смертей людей, а також місць, пов'язаних в деякій ступені з містикою [4].

Невирішені частини загальної проблеми та мета статті. Метою даної статті є класифікація «мертвих міст» за відповідними авторськими ознаками, а також проведення угруповання найбільш відомих та невідомих у світі «мертвих міст» за визначеними параметрами.

Виклад основного матеріалу. «Мертві міста», «міста-привиди», «зниклі міста»... Їх називають по-різному, але сутності це не змінює - людей тут немає (чи майже немає), вони не функціонують, тобто не виконують функцій міст.

Термін «мертве місто» слід застосовувати в туристичній діяльності як: «населений пункт, який в історичному часі перестав виконувати первинні функції міста (населеного пункту) та перетворився на територію, яка нагадує відвідувачу про минуле даного утворення» (авт. – А.І).

«Мертві міста» є привабливими в туристичній галузі як:

- об'єкти відвідування;
- території відвідування.

Привабливими вони є завдяки деяких причин:

- людству завжди була цікава історія створення та існування міст, територій, країн тощо;
- унікальність та зникнення культури певних народів;
- особлива психологія людини до сприйняття жорстокості та недбальства людини;
- знайомство з невідомістю та непізнаним;
- заборона чи обмеження щодо відвідування;
- бажання знайомства з причинами зникнення з метою недопущення в майбутньому таких проблем і інші.

З точки зору використання в туризмі найбільш відомі «зниклі міста» слід згрупувати за географічною ознакою – розташуванням їх на території певної частини світу (табл. 1).

Таблиця 1

Відомі «мертві міста» світу [1].

Частина світу	Назва міста
Євопа	Прип'ять, Чорнобиль-2 (Україна), Кадикчан, Пальмер-Ю, Стара Губаха, Промисловий, Юбілейний, Іультин, Колендо, Заброшенені Тереди, Нижнеянськ, Мертва Дорога, Кольський Півострів, Бечевинка-Фінвал, Аликель, Нефтегорськ, Курша-2, Молога, Чоронда, Амдерма, Корзуново (Російська Федерація), Острогляди (Беларусь), Орадур-сюр-Глан (Франція), Чаган, Асу-Булак, Жанатас (Казахстан), Агдам (Азербайджан), Ірбене (Латвія), Ткчарелі (Грузія), Кломино (Польща), Вороша (Кипр)
Азія	Яшима, Ганкаджима (Японія), Колун (Китай), Сан Жі (Тайвань)
Америка	Детройт, Централія, Гері (США), Хамберстоун (Чилі)
Африка	Колмангскоп (Намібія)

Пропонуємо наступну класифікацію «мертвих міст» світу як об'єктів сучасного туризму (при класифікації надаємо приклад, який підкріплює його фактично).

1. За площею:
  - великі - Детройт (США), 70 км², з яких 359 км² — ґрунт та 11 — вода;
  - середні - Чорнобиль-2 (Україна), площа міста до сьогоднішнього дня засекречена;
  - малі - Іультин (Російська Федерація).
2. За причинами зникнення чи припинення існування первинного стану:
  - екологічні катастрофи - Коулун – напівострівна частина міської зони Гонконгу. Сьогодні це територія неймовірної екологічної забрудненості; давні міста, які заснували майя і ацтеки та народи давньої Месопотамії; місто Балестрина (Італія), яке зруйновано землетрусом кінця 19 ст.
    - техногенні - місто Прип'ять (Україна. Місто, яке знищено внаслідок аварії на Чорнобильській атомній станції); місто Чорнобиль-2 (Україна. Місто, яке законсервовано внаслідок аварії на ЧАЕС з 1987 року), селище Промислове (Комі, Російська Федерація. Місто загинуло внаслідок аварії на шахті в 1996 р.);
    - природні катастрофи (землетруси, рух літосферних плит, вулканізм і т. д.) – Помпеї, Геркуланум, Крако, Поджореале, Чайтен (виверження вулкану); Віла Епекуен (рух літосферних плит);
    - асиміляція [5] (зникнення) етносу (культури, мови, традицій і т.д.) – давні міста Месопотамії – Вавилон (падіння шумерської культури); Каїр (США);
    - економічні проблеми (зміна торговельних шляхів, знищення, чи зміна головних галузей економіки, зменшення впливу флоту і т. д.) - смт Хальмер-Ю (Республіка Комі. Знищено внаслідок закриття вугільної шахти космічного палива. Зараз використовується як військовий полігон «Пембой»); смт Кадикчан (Магаданська область, Російська Федерація.

Закрите з 1996 року як населений пункт, який став нерентабельним для функціонування внаслідок постійних низьких температур повітря); острів-місто Ганкаджима (Японія, префектура Нагасакі. З 1974 року покинутий населенням внаслідок закриття родовища корисних копалин); місто Детройт (США. [3 грудня 2013](#) року американський суд визнав Детройт банкрутом. На момент банкрутства загальна сума боргу становила 18 млрд. доларів США при більше ніж 100 тис кредиторів [6];

- воєнні дії - Орадур-сюр-Глан – селище у Франції у департаменті Лімузин. Територія знищена німецькими солдатами під час Другої світової війни. Сьогодні нагадує старе кладовище як пам'ять для нащадків про недопустимість таких конфліктів; місто Вароша (о. Кіпр, Греція. З 1974 року, коли грецькі фашисти намагалися здійснити державний переворот, Туреччина ввела власні війська та окупували місто. З того часу місцеві жителі є біженцями. Сьогодні Вароша розграбовується мародерами).

3. За періодизацією:

- античні – Ольвія (час заснування – 647-647 рр. до н. е.), Херсонес (422-221 рр. до н. е.), Тіра (VII-VI ст. до н. е.), Пантикапеї (1 пол. VI ст. до н. е.), Колос Лиман (422-221 рр. до н. е.) [7];

- стародавні - Кахоку (Північна Америка, 600 - 1400 р. до н. е.), Набта Плайя (Єгипетська частина Сахари, 7000 - 6500 р. до н. е.);

- стародавнього Сходу - Чатал_Хаяк (Туреччина, 6000 - 9000 років тому), Гебеклі-Тепе (Туреччина, 10000 р. до н. е.), Ангор (Камбоджа, 1000 - 1200 р. н. е.),

- середньовічні - Ня (Китай, 1600 р. тому);

- новітнього часу – Ірбене (Російська федерація, існував як секретний воєнний об'єкт з 1993 року, припинив життя з середини 90-х років 20 століття); Чаган (Російська Федерація, існував як воєнна база. Припинив життєдіяльність з 2004 р.).

4. За географічним розташуванням:

4.1. центральність розташування:

- центральні - Прип'ять, Чорнобиль-2 (центральна частина Європи);

- окраїнні - Колендо (саме північне поселення о. Сахалін, Охинський район Сахалінської області, 53,779932 пвн.ш., 142,783374 сх.д.);

- периферійні - місто Колманскоп (південна частина [Намібії](#), за декілька кілометрів від портового містечка [Людериць](#), пустеля Наміб).

4.2. відношення до суходолу та водного простору:

- на суходолі – Жанатас (Казахстан), Амдерма (Російська Федерація), Асу-Булак (Казахстан);

- на стику суходолу та водного простору - Вароша (о. Кіпр, Греція),

- у відкритому водному просторі (населенні пункти островів РФ Північного Льодового океану).

4.3. конфігурація:

- лінійні;

- у вигляді кола;

- овальні;

- безформенні.

5. За часом існування:

- до нашої ери - Гіза (Єгипет);

- нашої ери – Теночтитлан (Мексика);

- новітні міста – Прип'ять (Україна), Чоган (Семипалатинськ-4) (Казахстан), Ткварчелі (Грузія), Молога (Російська Федерація).

6. За доступністю:

- легкодоступні для відвідування – Гіза (Єгипет), стародавнє кладовище Каїру (Єгипет);

- тяжко доступні – місто Молога (Російська Федерація. Знаходилось на місці існуючого сьогодні Рибінського водосховища, яке почали будувати з 1935 року. У 1941

році місто повністю затоплене. Під час спаду води можна бачити будинки, пам'ятники на кладовищі і інше); місто Ткварчелі (Грузія. Знаходилось на південному схилі Кавказького хребта в долині річки Галидзги); Шураб (Таджикистан. Знаходиться у передгір'ї Туркестанського хребта).

- недоступні (чи майже недоступні) - острів-місто Ганкаджима (Японія, префектура Нагасакі. Адміністрація держави суворо заборонило відвідування з метою недопущення його розграбування та знищення).

7. За кількістю жителів:

- багаточисельні - Ангор, близько 1 млн. осіб на час процвітання; Кахоку, близько 40000 осіб на час процвітання; Колун, 2 млн. 71 тис. станом на 01.01.2000 р.

- малочисельні - Гері (США, 102,746 осіб станом на 01.01.2000 р.), місто Ткварчелі (Грузія, 5000 осіб станом на 01.01.20011 р.).

- не заселенні людьми взагалі - місто Агдам, Азербайджан (спірна територія). Станом на 1989 рік чисельність міста була 28 тис. осіб; Нефтегорськ (Російська Федерація. Сьогодні це чисте поле. Місто перестало існувати з 1995 року).

8. За національною ознакою:

- руські (Піраміда, о. Шпіцберген);

- японські (Ганкаджима);

- американські (Централія);

- тайські (Сан-Жі);

- італійські (Крако) і ін.

9. За небезпекою відвідування:

- закриті для відвідування – Вароша (Кіпр, Греція. Місто охороняють від мародерів, які грабують його після окупації Туреччини та вигнання місцевого населення з домівок); Гункаджима (Японія); Прип'ять (Україна);

- обмежені для відвідування – місто Баді (Каліфорнія, США. Сьогодні це державний історичний парк); Сан-Жі (Тайвань. Місто, яке тайці вважають проклятим);

- ті, що масово відвідуються - Гіза (Єгипет).

10. За туристичною привабливістю:

- непривабливі - Сан Жі (Тайвань. Місто будували як «місто-сад» для багатіїв. Але нерухомість не купували. З 2008 року влада прийняла рішення щодо повного знищення міста); Яшима (Японія. Місто будували як туристичне. Однак туристи не зацікавились їм. Вирішено питання щодо його ліквідації).

- малопривабливі - місто Централія (США), Крако (Італія), Орадур-Сюр-Глан (Франція);

- дуже привабливі – Гіза (Єгипет); старовинне кладовище Каїру (Єгипет), території зруйнованих міст майя та ацтеків (Мексика).

11. За туристичною відомістю:

- відомі - місто Хамберстоун (Чилі. З 2005 р. ЮНЕСКО внесло до списку Всесвітньої спадщини, визначивши його як музей під відкритим небом); Гіза (місце захоронень єгипетських фараонів); Детройт (колишня столиця автомобілебудування США);

- маловідомі - Нижнеянськ (Російська Федерація), Асу-Булак (Казахстан), Шураб (Таджикистан), Агдам (Азербайджан), Гері (США), Яшима (Японія).

12. За переважаючим архітектурним стилем:

- античний (міста, які знаходяться вздовж берегової зони Середземного моря на його дні чи схилах);

- функціоналізм – місто Чорнобиль, Чорнобиль-2, Нефтегорськ і багато інших, які побудовані в часи існування СРСР як промислові міста, вулиці і будинки в яких розміщувалися навколо місто утворюючого підприємства (АЕС, шахти, заводу і т. д.);

- модерн - місто Сян-Жі (Тайвань) побудовано в стилі інопланетних космічних споруд та інші архітектурні стилі;

- архітектура тотального режиму – місто Кломино (війська СРСР будували населений пункт до 1992 року як воєнне містечко з дислокацією військ СРСР);
- змішаний стиль – місто Детройт. В місті існують багато архітектурних стилів – від пост-модерну і арт-деко до класицизму і готики. Для туристів це місто є одним з не багатьох, де на території Американського континенту збереглися будинки кінця 19 – початку 20 століття.

Також можна включити до класифікації таку ознаку як «точність встановлення місцезростащування». Прикладом є давнє місто Атлантида, яке впродовж багатьох років не дає спокою дослідникам щодо встановлення його місцезростащування та причин зникнення, стало відомо людству з праць Платона [8].

Висновки. Як бачимо, із запропонованої нами класифікації «мертвих міст», їх сьогодні дуже багато і всі вони є проявами історії тих чи інших народів. Минуле завжди було і буде цікавим для людства, особливо в 21 столітті, коли цивілізація та досягнення науково-технічного прогресу перетворюють цілі народи та нації. За нашими спостереженнями відвідування «мертвих міст» є перспективною складовою у виборі об'єктів відвідування при складанні нових чи оновленні існуючих турів. Так, наприклад, унікальне грецьке місто Ольвія, що знаходиться в Україні в межах Миколаївської області, є перспективним для включення його до складу спеціалізованого рекреаційного комплексу національного рівня, яке може мати профіль пізнавально-туристичної діяльності [9]. Чорнобиль може офіційно стати одним з пунктів туристичного туру екологічно-історичного спрямування. А місто Херсонес – історико-культурного туру. Включення їх до складу туристичних маршрутів може призвести до «розкрутки» даних об'єктів, а головне – до покращення їх соціально-економічного стану.

Саме тому наукові дослідження щодо класифікації та сутнісного вивчення використання «мертвих міст» в галузі туризму є перспективними і вкрай актуальними. Наше дослідження є первинною ланкою цього напрямку наукових досліджень.

Анотація

В статті надано визначення терміну «мертве місто». Запропонована авторська класифікація «мертвих міст» як об'єктів, які є привабливими з точки зору сучасної туристичної діяльності. Запропоновані приклади таких міст. Зроблено висновки щодо перспектив розвитку спеціалізованого туризму з відвідуванням «мертвих міст».

Ключові слова: «мертве місто», «зникле місто», спеціалізований туризм, «міста-привиди».

Аннотация

В статье дается определение термина «мертвый город». Предложена авторская классификация «мертвых городов» как объектов, которые привлекательны с точки зрения современной туристической деятельности. Предложены примеры таких городов. Сделаны выводы относительно перспектив развития специализированного туризма с посещением «мертвых городов».

Ключевые слова: «мертвый город», «исчезнувший город», специализированный туризм, «город-приведение».

Annotation

The term «dead city» is defined in the article. The author offers the classification of «dead cities» as the objects considered to be attractive for tourist activities. The examples of those cities are given in the article. The conclusions as for the perspectives of the development of specialized tourism with visiting «dead cities» are made.

Key words: «dead city», «disappeared town», specialized tourism, «ghost town».

Список використаних джерел:

1. Dream Cities - Мертвые города [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://steamcommunity.com>
2. Города-призраки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.goroda-prizraki.ru/dead-cities.html>
3. Исчезнувшие города [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dead-cities.ru/>
4. Иванов А.М. «Темный» туризм як один з перспективних видів туризму / А.М. Иванов // Бізнес-навігатор: Науково-виробничий журнал. – 2011. - № 5 (26). – С. 186-191.
5. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії. Навчальний посібник / О.Г. Топчієв. - Одеса: Астропринт, 2001. - С. 317.
6. Детройт став найбільшим містом-банкрутом США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dt.ua/WORLD/detroyt-stav-naybilshim-mistom-bankrutom-ssha-133149.html>
7. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org>
8. Платон. Собрание сочинений в 4-х томах / Платон. – М.: Мысль, 1994.
9. Иванов А.М. Трансформація ландшафтів національного заповідника Ольвія / А.М. Иванов // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету М. Коцюбинського. – 2005. - №6. Серія: Географія. – С. 178-181.